

OP REIS IN EIGEN STAD
EEN BERGWANDELING IN ANTWERPEN binnen de LEIEN
ALS MOZES NIET NAAR DE BERG KAN GAAN,
DAN MOET DE BERG NAAR ANTWERPEN KOMEN.

Inhoud

1. Het Zuiderterras met zicht op de lage ‘neder’-landen’	2
2. Even over en weer naar de Linkeroever, met zicht op de stad, gebouwd op zeven heuvelen	3
3.a. Steen en Noorderterras, gedragen door dezelfde berg.....	6
3.b. Waar is de Visberg gebleven?	7
4. Willem Ogierplaats, voorheen de Visberg	8
5. Driehespenstraat: een Vleeshuis met een Bloedberg.....	10
6. Grote en Kleine Koraalberg: de hoogste berg van Antwerpen-centrum.....	11
7. Guldenberg.....	12
8. Sint-Pauluskerk met de Calvarieberg.....	13
9. Sint-Paulusstraat 18-20, Lourdesgrot	13
10. Sint-Carolus Borromeuskerk	14
11. Snijders en Rockoxhuis.....	14
12. Venusstraat – Een berg als geen ander: de Berg van Barmhartigheid	15
13. Grote en Kleine Kauwenberg (aanvankelijk Koudenberg)	16
14. Lange Winkelstraat 5, protestantse kerk de ‘Brabantse Olijfberg’	17
15. Molenbergstraat, hoge molens vangen veel wind	18
16. Rozenstraat	18
17. Sint-Jacobskerk.....	19
18. Rubenshuis.....	20
19. Groendalstraat	21
20. Bourlaschouwburg: bergen in toneeldecors ?	21
21. Arenbergstraat	21
22. Kruidtuin.....	22
23. Museum Maagdenhuis	24
24. Museum Mayer van den Bergh.....	24
25. Sint-Andrieskerk.....	25
26. Steenbergstraat.....	25
27. Lange Ridderstraat	25
28. Museum Plantin-Moretus: Een Spaanse ‘Vandenberg’ bezorgt Plantin roem en werk.....	25
29. Bergstraat.....	26
30. Hoogstraat.....	26
31. Onze-Lieve-Vrouwkathedraal	26

1. Het Zuiderterras met zicht op de lage ‘neder’-landen’

Een door mensenhanden opgetrokken platform als dit 19de-eeuwse wandelterras ten zuiden van het Steen, vormt een dankbare uitkijkplaats voor wie het lage land wil overschouwen.

Buitenlanders zullen het meer beseffen dan de lokale bewoners, en deze laatsten zullen het pas terdege beseffen wanneer ze elders berg op, berg af reizen, maar het landschap in onze gewesten aan de Noordzee is uitzonderlijk vlak, plat, laag (‘neder’). En dit niet enkel aan de oevers van deze machtige rivier. Deze opvallende eigenschap bezorgde deze gebieden van West-Europa de algemeen aardrijkskundige omschrijving de ‘Lage Landen’ of ‘Nederlanden’ (in het Frans ‘les pays bas’, in het Latijn ‘Belgium’ of ‘Belgica’!). In de middeleeuwen sloeg ‘Nederlanden’ eerder op de gehele Noord-Duitse laagvlakte, terwijl men het gebied van Nederland, België, Luxemburg en een deel van het huidige Noord-Frankrijk toen aanduidde met de ‘Lage Landen’ (‘de laghe landen bi der see’). Die werden in de Bourgondische tijd staatkundig aangeduid met ‘de landen van herwaerts over’ (‘les pays de par deçà’). Vooral na 1548/49 toen Karel V ze tot één geheel samenvoegde, kwam ook meer het begrip de ‘Zeventien Provinciën der Nederlanden’ of de ‘(Zeventien) Nederlanden’ in zwang.

Sinds de onafhankelijkheidsstrijd einde 16de eeuw komt er een staatkundige opsplitsing tussen wat men in de geschiedschrijving gemakkelijks halve de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden noemt. In die tijd heeft men het eerder over de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden voor het onafhankelijke Noorden terwijl het gezagsgetrouwe Zuiden aangeduid wordt als de Spaanse en nadien de Oostenrijkse Nederlanden. De breuklijn tussen beide wordt in 1648 definitief vastgelegd bij het Verdrag van Westfalen.

Wanneer beide gebiedsdelen na de val van Napoleon in 1814 herenigd worden, staat voor beide samen ‘het Koninkrijk der Nederlanden’ op de kaart. Sinds de scheiding in 1830 heeft het noordelijke deel zich de naam ‘Nederland’ toegeëigend, in het Engels ‘The Netherlands’. Vooral de Engelse benaming kan in de internationale literatuur voor verwarring zorgen, zeker wanneer het niet duidelijk is of het als een aardrijkskundig of een staatkundig begrip gehanteerd wordt. Maar zelfs als staatkundige term kan het de geschiedenis nog complexer doen lijken dan die al is. Daarom moet het duidelijk zijn welke afbakening er naargelang de historische evolutie mee bedoeld wordt, want anders zou in de geschiedschrijving de indruk wel eens kunnen ontstaan dat Vlaanderen of geheel België stevast door enthousiaste noorderburen onder de voet wordt gelopen.

2. Even over en weer naar de Linkeroever, met zicht op de stad, gebouwd op zeven heuvelen

Het hoogste niveauverschil dat je op het openbare domein in Antwerpen-centrum kan beleven zijn de roltrappen van de Sint-Annatunnel oftewel de Voetgangerstunnel. Het hoogteverschil dat je moet overbruggen tussen de bovengrondse en de ondergrondse begane grond bedraagt 31,57 m. Echt duizelingwekkend is dat nog niet want de trap maakt een bocht van 180° waardoor iedereen met hoogtevrees telkens enkel de helft daarvan moet doorstaan. Hetzelfde hoogtegevoel maar dan in opwaartse zin, beleef je bij het terug 'boven water komen' op de Linkeroever.

Een overlevering die niet verder zou teruggaan dan einde 17de of de 18de eeuw wil dat Antwerpen, Rome achterna, **op 7 heuvelen is gebouwd**. Dat de verheven plekken van Antwerpen qua hoogte niet kunnen tippen aan de Romeinse, blijkt op het eerste zicht niet uit de benaming 'bergen'. Wat voor het bergachtige Italië in Rome slechts 'heuvelen' zijn, werd in de Lage Landen tot 'bergen' bevorderd. Het aantal dagen van de week indachtig, wordt '7' immers beschouwd als een volmaakt getal; reden waarom men ook de voornaamste oude Antwerpse families graag terugvoerde tot de 'zeven schaken'.

Op de rechteroever lopen meerdere landruggen. Omdat de Schelde voor Antwerpen een bocht beschrijft en aldaar het hoge land aandoet is de stroming er tegen die landruggen gebotst die dan ook de loop van de Schelde mee bepaald hebben. De 'bergen' waarover sprake, liggen dan ook **op de Rechteroever**, tot vlak tegen de Schelde. (die oorspronkelijk via de Oosterschelde naar de Noordzee stroomde).

Als je hier van deze linker oever het befaamde redezicht van Antwerpen bewondert, merk je dat de huizenree met inbegrip van alle monumenten op een zelfde niveau staat. En dat niveau wordt bepaald door een vlakke oever en daarachter door een haast even lage **vlakke**. Bergen? Waar dan wél!?

Vanuit onze aardrijkskundige kennis over 'echte' bergen zoals de Alpen, riskeren we de taal van onze voorouders mis te verstaan. Bergen zijn per definitie 'hoog'. Maar alles is relatief ... Met 'berg' bedoelt men hier in de Lage Landen **hoogstens** een **helling**; eerder het Franse 'montée' dan 'la montagne'.

Zo de zegswijze 'een hoge rug opzetten' ook van toepassing zou zijn op het aardreliëf, dan zou die hier zwaar overtrokken zijn. In de vlakste gebieden van de 'Lage Landen' geldt elke hoogte van 3-4 meter al gauw als heuvel en elke hoogte van 8 meter als 'berg'. Zo kregen ook de landruggen mét hun uitlopers tegen de Schelde, de benaming 'berg' toebedeeld. Een *toppunt* van een dergelijke buitensporige benaming waar de fantasie haast een fata morgana creëert, is '**Klein Zwitserland**' een oude spoorwegberm in het naburige Mortsel, en dan nog: enkel dankzij (ondertussen uitzonderlijke) winterse sneeuw.

Hoe bepalend die 'bergen' misschien ook zouden geweest zijn voor de Antwerpse ontstaansgeschiedenis en het stedelijke landschap, buiten een eventuele straatnaam valt er **nauwelijks nog iets van te bespeuren**. Enkele van de natuurlijke heuvels zijn door 's mensen toedoen totaal verdwenen en zelfs als toponiem van de kaart geveegd. We hebben het dan over de Kattenberg en de Visberg. Anderen zijn door eeuwen bebouwing in enige mate genivelleerd. Nog maar zelden ervaart een wandelaar aan den lijve de inspanning die nodig is bij het beklimmen van zo'n 'berg' of de voorzichtigheid die geboden is bij het dalen.

Welke zijn nu die 'bergen'?

1. De meest noordelijke, de KATTENBERG, lag iets ten zuiden van de 'Kattendijk'; maar zoek er best niet naar.
2. Naar de STUIVENBERG in het oosten is de ganse wijk vernoemd, het centrale plein inbegrepen.
3. De GULDENBERG leeft verder in de naam van een straat; eerder van een stompje straat.
4. De BLOEDBERG vind je aan het Vleeshuis, dat ook een bloederig slachthuis was.
5. De VISBERG is enkel nog te bespeuren ter hoogte van het Steen en van de Willem Ogierplaats.
6. De KORAALEBERG gaat met zijn 10 m door voor het hoogste punt van de oude stad.
7. En tenslotte werd ook de BERG VAN BARMHARTIGHEID in dit rijtje opgenomen, zij het van een geheel ander kaliber.

Met deze leenbank wilde men plezierig eindigen, maar je proeft er ook een dosis zelfspot in. Ook 'bergen' moeten gerelativeerd worden, d.i. in relatie gebracht worden met hun omgeving, want 'wie is groot, en wie is klein?' aldus het cartoon-kijken Calimero. Het hangt er maar van af wie naast je staat. En naast de Antwerpse bergen *staat* niets, er *ligt* alleen maar vlakke. En zoals gezegd, zijn sommige van die 'bergen' zelfs nog *tegen* de vlakke gegaan...

Naast de natuurlijke hoogtercurven zijn er in het landschap ook de **door mensenhanden geconstrueerde 'bergen'**, gaande van grafheuvels of een afvalberg, over **dijken** en **wegbermen** naast treinsporen, autostrades, en hun bruggen. **Soms sluit dit mensenwerk aan bij de natuur**, zoals de uitbouw van de 'Bloedberg' om het Vleeshuis met zijn keldertoegang via de gracht waar te maken.

De twee bergen buiten de oude stadswallen die we op onze stadswandeling niet aandoen, zullen we volledigheidshalve nu al even uit de doeken doen. De eerste ervan mag je je inbeelden ten noorden van het MAS.

-1) De **Kattenberg**

De meest noordelijke is de **Kattenberg** bij de Schelde en de Slijkpoort. Deze berg mét de gelijknamige hooggelegen weg tegen de Schelde aan, liep oostwaarts het land in.

De Kattenberg verdween grotendeels, ca. 1600 voor de aanleg van het Sint-Laureisfort of -schans, iets ten noorden van de huidige Sint-Laureiskaai. Na 1815 is er van de oorspronkelijke Kattenberg(straat) geen sprake meer. Daarom werd hij in de reeks van de 'zeven bergen' vervangen door de populaire '**Kauwenberg**' binnen de stadsmuren.

De berg leende later zijn naam aan de dijk, iets ten noorden: de **Kattendijk**.

Op zijn beurt gaf die dijk zijn naam door aan het havendok, meer bepaald aan het middenstuk van het **Kattendijkdok** dat in 1856-1860 werd gegraven. Zo leeft de berg van weleer nu enkel nog verder in de naam van het water.

En wat moeten we nu verstaan onder die 'katten'? Zeker niet lieve poesjes, evenmin aan hun tegendeel: *katten* van ... Spontaan denkt men ook aan 'katjes', de knoppen van katwilgen, maar die groeien juist niet op een 'berg', maar nabij een sloot.

De oudste vermelding 'Cactelberghe' (1276; lees: 'Kattelberg') houdt verband met de functie van gemeenschaps- of vrijweide, zowel op de berg, als op de dijk. Het rundvee oftewel het 'kateil' ('cattle' in het Engels) kon er vrij weiden. Deze 'Kattenberg' is zeker niet de enige in het Antwerpse. Er is de Kattenberg in Borgerhout en tot midden 19de eeuw was er op Stuivenberg de molen 'Kattenberg'. Nog andere districten en gemeenten kennen een dergelijk toponiem en/of straatnaam, zoals Ekeren-Centrum (Kattenbergstraat), en aan de Melkerij van Brasschaat.

-2) De **Stuivenberg**

De Stuivenberg is de enige berg buiten de oude stadsvesten die meetelt om tot '7' te komen.

Een vrij uitgestrekt hoger gelegen duinengebied werd aan drie zijden omsloten door de vallei van de Schijn en Lobroek enerzijds en door de vallei van de Potvliet of de Vuilbeek anderzijds.

Terwijl de Lange Pothoekstraat op 3 m hoogte ligt, bedraagt de Onderwijsstraat daar tegenover als het **hoogste punt** van deze duinen nog ca. 8 m, een verhoging die vanuit Dambrugge meer waarneembaar was dan vanuit de stad.

Die verhevenheid bestond vooral uit zavel en stuifzand. Dat stuiven van het zand was enkel het gevolg van een menselijke ingreep. De omwonenden hadden er de begroeiing, de heide, van verwijderd. De zegswijze 'Het zal er stuiven' is niet plastisch genoeg voor de Antwerpse streektaal, maar zo ze zou gehanteerd worden dan had ze in deze volkswijk voorzeker een totaal andere connotatie!

De naam die hier reeds in de 14de eeuw voorkomt, treft men elders in de omgeving aan: zowel in meerdere Brabantse als in Vlaamse steden, zoals Brugge.

Ten tijde van het Frans Bewind luidde de vertaling: 'Mont de la poussière qui vole'. Een vertaling om van te smullen!

Die verhevenheid was uiterst geschikt voor het bouwen van **windmolens**. Daar herinnert de Maaldersstraat aan, ook al lag dit windmolenpark *avant la lettre* meer noordwaarts. De meest nabije molen was 'Sint-Elisabeth', op de hoek van de Dambruggestraat en de Vliegenstraat, die toen toebehoorde aan het Sint-Elisabethziekenhuis dat hier gronden bezat (vandaar de Sint-Elisabethstraat (tussen de huidige Dambruggestraat en de Diepestraat). Op een kaart van 1582 vind je de molens op het Willibrordusveld.

Beschermd door de overstroombare Schijn- en Lobroeklanden, werd de plek door de Spanjaarden geschikt bevonden om er in 1592 hun fort Pereyra te bouwen, beter bekend als "**Fort Stuivenberg**". Dit fort, herbouwd in 1618, vergroot in 1702 lag ten noorden van de huidige Everaertsstraat, naar de Viséstraat toe. De naam van de voormalige Stuivenbergstraat (1846) houdt verband met het gelijknamige Fort en werd daarom ook 'Chaussée du Fort' genoemd. Ca. 1870 werd het fort uiteindelijk gesloopt en in 1873 gaat de straatnaam op in de Oranjestraat.

Bij de aanleg van de spoorweg Mechelen-Antwerpen in 1836 werd er zoveel zand weggehaald uit dit hoger gelegen gebied, dat de vruchtbare onderlaag vrij kwam te liggen, wat enkele tientallen jaren lang de commerciële uitbating van moestuinen mogelijk maakte.

De huidige **Korte en Lange Stuivenbergstraat** hebben niets te maken met het vroegere fort en de vroegere Stuivenbergstraat (de huidige Oranjestraat).

De Korte Stuivenbergstraat, geopend in 1875, krijgt vier jaar later, in 1879 haar naam, dit ter onderscheid met de reeds bestaande nieuwe Stuivenbergstraat (1869), die sindsdien dan ook de Lange Stuivenbergstraat heet.

Meer oostwaarts dan het voormalig fort ligt het huidige **Stuivenbergplein**. Onder Keizer Jozef II werd in 1786 beslist om een deel ervan te gebruiken als begraafplaats ter vervanging van het Groenkerkhof en van de kerkhoven van de noordelijke parochies binnen de stadsmuren. Omdat het volledig gewijde grond betrof, kon het voor een volwaardig 'kerkhof' doorgaan. Het bleef als zodanig in gebruik tot 1875. Dan werd het geleidelijk ontruimd ten voordele van de Kielbegraafplaats. Pas in 1906 wordt de vrijgekomen ruimte hernoemd tot 'Stuivenbergplein'.

3.a. Steen en Noorderterras, gedragen door dezelfde berg

De populaire legende over de oorsprong van **de naam 'Antwerpen'** doet het nog steeds goed, maar belemmert menigeen om door te stoten naar de authentieke verklaring. De populariteit wordt aangewakkerd door de monumentale Brabofontein op de Grote Markt die die legende sprankelend in beeld brengt. Hoe sappig ook het verhaal en hoe verrassend ook de kern van waarheid over de vrijheidsidealen van stad en haven, voor een meer waarheidliebende en ernstigere naamverklaring moeten we elders terecht, nl. bij de aardrijkskunde. De meesten denken – niet onterecht - aan de ligging van Antwerpens oude woonkern aan de rivier, maar vergeten dat de havenstad zijn ontstaan hier evenzeer te danken heeft aan een 'berg'.

Ten eerste, de werp: geen haven-werf zonder werp

De eerste historische figuur van Antwerpen is de christelijke geloofsverkondiger Sint-Elooi/Eligius. In zijn levensbeschrijving (de zgn. *Vita Eligii* uit het begin van de 7de eeuw) wordt Antwerpen met 'Andoouerpenses' en 'Andouerpis' vermeld. Een mogelijke verbastering daarvan, 'Anderpus', komt voor op een Merovingische munt van die tijd.

De naam van de eerste nederzetting 'anda verpa' ter hoogte van het Steen, houdt waarschijnlijk verband met de 'werp', een Oudfrankische aanduiding voor 'bij de aangeworpen gronden'. Het woord 'werpland' (in de 12de eeuw 'werplant') duidt op aangeslibd land'. Die aanslibbing had een merkwaardige driehoekige landtong in de stroom gecreëerd.

Die werp werd een ideale aanlegplaats voor schepen, handelsverkeer en dus voor bewoning. Een gonzend werkterrein wordt 'werf' genoemd en zo krijg je hier bij toeval een erg gelijklopende term die de functie van de plek als havengebied aangeeft.

Al blijft de oorsprong van de oudste woonkern(en) nog in nevelen gehuld, men mag ervan uitgaan dat de eerste Antwerpenaren hier de locatie voor hun nederzetting gekozen hebben omwille van die werp, als gunstige locatie voor een havenwerf.

Ten tweede, een berg om zich te verschansen

In lage landen biedt een vlakte weinig opportuniteit voor beschutting. Liever zoekt men zijn heil op enige hoogte. Het biedt de kans om de vijand al aan de verre horizon te zien opdagen én het zorgt voor een betere positie om de aanvallen van de vijand af te slaan. Op gelijke hoogte ben je elkaars gelijke in de strijd, maar in een hogere positie sta je sterker om de aanval en zijn aanvallers af te slaan. Daarom dat men zich in de middeleeuwen graag verschant achter stadswallen, maar in de vroege middeleeuwen is het natuurlijk mooi meegenomen indien de natuur al een handje toesteeft met een verheven plek.

Nu zal u zich misschien afvragen "waar liggen die bergen dan?" Ter hoogte van Antwerpens oudste burcht liep **een landrug met twee uitlopers** tot tegen de Schelde. Over de noordelijke uitloper, de Bloedberg, later meer. Zijn tegenhanger, de Visberg, met een hoogte van 9 m, leende zich als natuurlijke hoogte voor een beschermde nederzetting, later voorzien van het eerste stenen verdedigingswerk, het Steen. Door de locatie van de vismarkt tussen de oever en de voet van deze helling, was die gekend als de **Visberg**.

De locatie van de havenstad Antwerpen is allereerst te danken aan de levensader Schelde, als de grote verkeersweg, met op de koop toe de werp als gunstige laadplaats ('werf'). Maar, hoe verrassend ook, is het een berg, de Visberg, die in de ligging van Antwerpen eveneens een cruciale rol speelt want die bood de eerste nederzetting bescherming. Met andere woorden, de Schelde is weliswaar Antwerpens levensader want zij vormt aan de oever met voldoende diepgang de grote aan- en afvoerweg, maar het is een 'berg', de 'Visberg', die de locatie van de havenstad Antwerpen in dubbele zin bepaald heeft: bovengronds als plek die aan Antwerpens eerste bewoners bescherming bood, en meer ondergronds als geologische kern van de werp én dus – terug boven water - van de werf.

Het **Steen** deed lange tijd dienst als **gevangenis** (vooral voorhechtenis). Voor de ingangspoort van het eigenlijke pand 'Steen' staat er een **kruisbeeld**. Het was wat men noemde een gerechtskruis. De terdoodveroordeelden konden er hun laatste gebeden bij verrichten. Tot de rechttrekking van de Scheldeoever ca.1884 stond het kruisbeeld elders op de vernoemde landrug; net voor de Steenpoort, in de Gevangenisstraat, pal boven de Palingbrug of Gevangenisbrug daaronder. Op die plek beeldt Pieter Van der Ouderaa het gerechtskruis net iets later in 1887 uit op het centrale tafereel in de assisenzaal van het oude Justitiepaleis (Britselei). Overigens was dit Kruisbeeld aan de Steenpoort een van Antwerpens meest pittoreske plekjes. Dit gedeelte van de landrug was dan ook gekend als de Gevangenisberg. ...

Ten derde: geen werp zonder berg

Vanwaar nu die unieke werp en dat in de sterke stroming van de machtige rivier? De concentratie van de **aanslibbing** daar heeft – jawel - te maken met de hoger genoemde landrug of 'berg'. Door verdere uitholling van de Scheldebocht schuurt de rivier de rechteroever verder uit totdat ze door de landruggen daar in bedwang wordt gehouden. De zuidelijke uitloper van de landrug, de 'Visberg', vormt de kern van de werp en heeft de aanslibbing in de hand gewerkt.

3.b. Waar is de Visberg gebleven?

Het platform voor de ingangspoort van het eigenlijke pand 'Steen' vormt nu een eenzame hoogte. De Schelde-oever van nu laat nergens meer toe te ontwaren hoe 'bergachtig' het hier vroeger geweest is. De effen kaaimuur loopt van de Noorder- tot de Zuiderbocht over een afstand van ongeveer 3,5 km. De gronden van de (vroegere) hangars) en de straten langsheen de rivier liggen effen als de waterspiegel. Begrijpelijkerwijze wordt al wie hier over de 'bergen' van weleer spreekt, op ongeloof, zo niet op hoongelach onthaald, want 'ondenkbaar'! Spijtig voor het historisch verhaal van Antwerpen, maar die landrug ter hoogte van het Steen en de Willem Ogierplaats is bij de rechttrekking van de Scheldekaaien ca. 1884 geheel weggegraven.

Merk op dat het 19de-eeuwse wandelerras hier, het Noorderterras - bij manier van spreken - naadloos aansluit op die oorspronkelijke verhevenheid waarop het Steen deels werd opgetrokken.

Vóór het rechttrekken van de kaaien lag hier oa.de **Vismarkt**, die door een hellende straat, de 'Visberg' of de 'Berg van de Vismarkt', met de Kuiperstraat was verbonden. De vismarkt werd hier in de loop van de 15de eeuw ingericht. Er waren wel twee markten: de binnenmarkt of Grote Vismarkt; de belangrijkste binnen de stadsmuur, en de buitenmarkt, Kleine Vismarkt of Botmarkt, tegen de Schelde aan. Ca. 1840 kreeg nog een straatje aan de Vismarkt de naam van Visstraatje. Na de sloop van enkele huisjes in de buurt en de ophoging van de grond werd in de jaren 1841-'43 een nieuwe vismarkt gebouwd door architect Bourla. Ca. 1885 werd ze vervangen door de vismarkt aan de Riemstraat (huidig nr. 22). Het tijdperk om vanaf de berg vis te zien en vanaf de vismarkt nog op een berg te kijken, was nu voorgoed voorbij.

4. Willem Ogierplaats, voorheen de Visberg

Langsheen de nieuwe kaaimuren kwamen brede verkeerswegen. Hiervoor diende de helling (of afzink) van de Visberg afgegraven te worden, wat een bruusk niveauverschil creëerde. De oplossing in 1886 bestond erin de aldus verkregen steile hoogte te metsen, er een terras aan te leggen én van een dubbele trap te voorzien. Als je die beklimt ervaar je het niveauverschil tussen en het Antwerpse 'lage land' en de Antwerpse 'bergen'. Sindsdien komen de afgeknotte Kuipersstraat en de Kaasstraat er samen. Tot dan daalden de twee naar elkaar toelopende straten hier af via de Visberg, die een afzink vormde naar de lageregelegen Vismarkt aan de Scheldeoever.

Na de afkoping van de Scheldetol in 1863, geraakte de Antwerpse haven in de ban van een *boost* die de stad tot in het diepst van haar vezels beroerde. Omwille van o.m. de toegankelijkheid van de zeeschepen en de bereikbaarheid van de dokwerkers, leek de Scheldeoever tegen de stad de meest gunstige plek voor de uitbouw van de nieuwe haven. En dus moest voor de toekomst het verleden wijken... Een strook van ca. 100 m breed en dit van noord tot zuid over een lengte van 3,5 km, werd het terrein geëffend (een eufemisme voor 'tabula rasa'). Het terrein voor de loodsen ('hangars') en de aanleg van de kaaiwegen noopte o.m. tot het afgraven van de Visberg. Zelfs de naam Visberg overleefde de alles platwalsende ingreep niet. Voor velen is het dan ook een ongekende oude toponiem geworden. Maar sta je op de oude Vismarkt, het huidige Steenplein, dan mag je je daar een heuse helling inbeelden. Alleen de Willem Ogierplaats is nog een litteken van deze voormalige hoogte.

Omwille van de vismijn ter hoogte van het huidige Steenplein had de landrug hier de naam 'Visberg' gekregen.

In 2015 werd niet toevallig op de Willem Ogierplaats een **monument** opgericht om een van de meest verdienstelijke stadsgidsen te eren. Deze plek die hij 'zijn podium' noemde, met zicht op de Schelde en schuin tegenover het Steen, begon de bekende **stadsgids George van Cauwenbergh** (+ 2007) steeds zijn onvergetelijke stadsrondleidingen.

Hij raakte vooral bekend als de schrijver van tientallen boeken over Antwerpen.

De *Gids voor Oud-Antwerpen* (1973 met tal van herwerkte uitgaven) is ongetwijfeld zijn bekendste. Hiermee opende hij de ogen van de Antwerpenaren voor het unieke bouwhistorisch patrimonium van hun stad. Zijn verdienste was niet zozeer gelegen in het opzoekingswerk want de historische wetenswaardigheden putte hij grotendeels uit de *Evoluties van het Antwerpsche stadsbeeld. Geschiedkundige kronijken* van Amand de Lattin van een dertigtal jaren eerder. Zijn troef was het charisma waarmee hij het woord voerde én schreef. Hij verstond de kunst van beknopt én sappig te vertellen. De Geschiedenis met grote 'G' wist hij te koppelen aan de anekdotische lief-en-leed-verhalen van de gewone man. Bovendien was hij door de tijdsomstandigheden méér maatschappelijk bewogen bij het schrijven over zoveel bedreigd stedenschoon. Zijn hart bloedde door de wilde afbraak en de al te koele 'moderne' saneringen in de ruim genomen 'golden sixties'. In die zin was zijn *Gids* niet alleen een beknopte kanjer van een handboek voor wie in Oud-Antwerpen op verkenning ging, maar evenzeer een gedurfde aanklacht tegen een onbarmhartige afbraakwoede en een smaakloze wederopbouw die tot ver in de jaren 1970 het historisch stadscentrum verminkten. Daarom schreef hij samen met Roger Binnemans ook de overvloedig geïllustreerde *Atlas van Antwerpen*, wat ondertussen een standaardwerk geworden is over de stedelijke veranderingen tijdens de 20ste eeuw. Het mag gezegd zoals Schepen van Cultuur Philip Heylen het in zijn inhuldigingstoespraak verwoordde: "Hij plantte de liefde voor de stad in ieder van ons."

Het bas-reliëf van beeldhouwer Frans Heirbaut "heeft hem mooi weergegeven, met zijn onafscheidelijke parka aan, de voeten gekruist". Patrick Janssens schonk de opbrengst van zijn burgemeestersbal in 2007 aan het monument, Heylen deed dat in 2008 met zijn Zwoele Zomeravond.

Door de nood aan wederopbouw in de naoorlogse jaren en door het elan dat uitging van de wereldtentoonstelling 'Expo '58' te Brussel, stond de Europeanen van het oude continent enkel nog de American dream van het nieuwe continent voor ogen.

Fortuinlijker lot was de Bloedberg, Guldenberg, Koraalberg en Kauwenberg beschoren. Samen met de hoge rug van de Hoogstraat behoorden zij tot de heuvelketen die de Schelde langs de rechteroever indijkte en intoomde en waarop de oerbewoners een veilige vestigingsplaats in een drassig gebied vonden.

Tussen deze heuvelruggen drong de rivier in en mondde uit in kleine inhammen: de vlieten. Eens gonsden zij van maritiem verkeer, door hun overwelling vervielen ze tot straatjes en pleintjes, afgezonderd van hun bron, de stroom. Het einde van het Venetiaanse Antwerpen.

5. Driehespenstraat: een Vleeshuis met een Bloedberg

De Bloedberg vormt een van de laatste punten van de natuurlijke hoogtercurve die naar de Schelde aanloopt en die je via de grote landweg kan volgen langs Kipdorp, Wolstraat en Oude Beurs. Ten onrechte werd die wel eens de Ayendyck genoemd, omdat men meende dat het een door mensen opgehoogde dijk was.

Toch is de Bloedberg (9 m) deels kunstmatig uitgebouwd want hiermee wilde men bij de bouw van het Vleeshuis in de jaren 1501-1504 het niveauverschil met de zgn. Burchtgracht onderaan in de kelder opvangen. De architect van dit imposante vlees- en slachthuis is Domien de Waghemaekere.

En vermits de traditionele Vlaamse metseltechniek met de afwisselende rode bakstenen en zandstenen natuurstenen gekend staat als 'speklagenstijl', hebben we hier te maken met een 'vleeshuis' aan de 'Repenstraat' in 'speklagenstijl'.

Misschien denk je dat de naam van deze 'berg' afgeleid is van de 'Calvarieberg' die het bloedige liefdesoffer van Jezus verbeeldt. Maar weet dat deze monumentale beeldengroep van Cornelis Van Dael, uit de jaren 1741-1761, afkomstig is van de Zakbrug tegen de Burchtgracht en pas na beschadiging tijdens de beschieting van Antwerpen in 1830, hier tegen de muur van het Vleeshuis, in 1833 werd geplaatst.

Voor de volkse naam 'Bloedberg' duiken we best in de geschiedenis van de huidige Driehespenstraat en haar naamgeving sinds de bouw van het Vleeshuis (1501/'02-1504). Vroeger werd die aangeduid met 'het berchsken vant Vleeschuys' (sic.) (lees: het bergje van het Vleeshuis, 1659) of 'Achter het Vleeshuis' (1755). In de telling van 1796 heeft men het over het Bloedstraatje, terwijl voor deze verhevenheid tegen de Burchtgracht de naam 'Bloedberg' circuleerde.

Meer officieel heet het hier in 1841 het 'Hespenstraatje, naar het hoekhuis 'Drie hespen', gelegen aan de westzijde van de aanpalende Vleeshouwersstraat. Sinds ca. 1850 draagt het de huidige naam. Samen met de Repenstraat (een enkele keer vermeld als 'Ribstraat'), de Driehespenstraat en de Vleeshouwersstraat houdt de naam 'Bloedberg' verband met de aangeboden koopwaar in het vleeshuis en de bloederige vleeshouwerij in dit slachthuis.

Op de noordelijke flank die over de Guldenberg verder neerwaarts naar de Koolkaai loopt, is het lopend, fietsend of sleeënd een prettig afdalen, zowel in de Lange Doornikstraat als in de parallelle Vleeshouwersstraat. In de andere richting is het – omgekeerd evenredig - opklimmend vanaf de Koolkaai naar de Koraalberg, via de Bloedberg.

En hoewel de straatnaam niet bestaat, zet Google Maps je wel bijna (!) op de juiste plek: voor de ingang van het Vleeshuis !

6. Grote en Kleine Koraalberg: de hoogste berg van Antwerpen-centrum

Het raakpunt van de beide straten vormt met zijn 10 m de hoogste berg in de oude stad.

Al vanaf het einde van de 13de eeuw mochten Engelse kooplieden in wol en laken zich in Antwerpen vestigen. Door het recht op vrije vereniging ontstaat **de Engelse Natie**.

Om deze meer dan gewone interessante handelspartner aan zich te binden, kreeg zij in 1474 vanwege de Stad Antwerpen een pand in de Bullinckstraat (de huidige Oude Beurs). Dit pand dat zich tot aan de Zirkstraat uitstrekte, werd in 1502 uitgebreid met 2 huisjes naast de achterpoort van de tuin. In 1510 werd in de tuin een gaanderij opgericht. Deze bijzondere Beurs bevatte veel stallingen en kramen.

Ca. 1550 verlaat de Engelse Natie het complex om zich in het ruimere Hof van Liere in de Prinsstraat te vestigen. Hierdoor komt het ganse perceel terug in bezit van de Stad die de gaanderij of 'pand' in bruikleen geeft aan juweliers en handelaars in edelgesteenten, als compensatie voor hun gesloopt pand in de Zwartzusterstraat, het zgn. Predikherenpand, dat moest wijken voor de uitbreiding van de Sint-Pauluskerk. Het oude 'Engelse Pand' wordt echter bij de Spaanse Furie in 1567 door brand vernield en wordt vervolgens vervangen door een nieuwe (of vernieuwde?) gaanderij.

Om de toegang tot het pand voor de nieuwe gebruikers te vergemakkelijken heeft de Stad doorheen het erf van het vroegere Engels huis in 1553 twee straten aangelegd: één van het pand naar de Zirkstraat (later Kleine Koraalberg genoemd) en één van de Lange Doornikstraat naar de Hofstraat (de latere 'Grote Koraalberg'). Deze laatste staat in de 16de en 17de eeuw ook te boek als de "**Pantstrate**" (ook al gaf dat verwarring met de Pandstraat tussen de Groenkerkhofstraat en de Lombardenvest).

De **naam** 'Koraalstraat' is voor het eerst terug te vinden in 1634. Begrijpelijkerwijze geldt die voor beide straten want hij is afgeleid van hun gemeenschappelijk noordoostelijk hoekhuis "de coralen tack" (1587) of "den coraeltack". De oudste vermelding van de 'berg' dateert pas van einde 18de eeuw. In 1796 wordt 'Coraelbergh' kleurrijk - om niet te zeggen 'zangerig' - vertaald als "Montagne des enfants de chœur". Het onderscheid tussen de ene soort koraalrif en die andere zou nochtans duidelijk genoeg moeten zijn ...

In 1843 wordt enkel de langste van beide straten 'Koraalberg' genoemd; de kortste kreeg toen het kwalificatief "Klein". Enkele jaren later, ca. 1850, voelt men dan toch de noodzaak om er een net paar van te maken en wordt 'Koraalberg' logischerwijze de 'Grote Koraalberg'.

7. Guldenberg

Deze berg, tussen de Dries (cf. de huidige straatnaam) en het Falkonbroek, vormt mee de noordelijke flank van de landrug die naar de Schelde aanloopt en die van de Koolkaai tot op de Koraalberg opklimt.

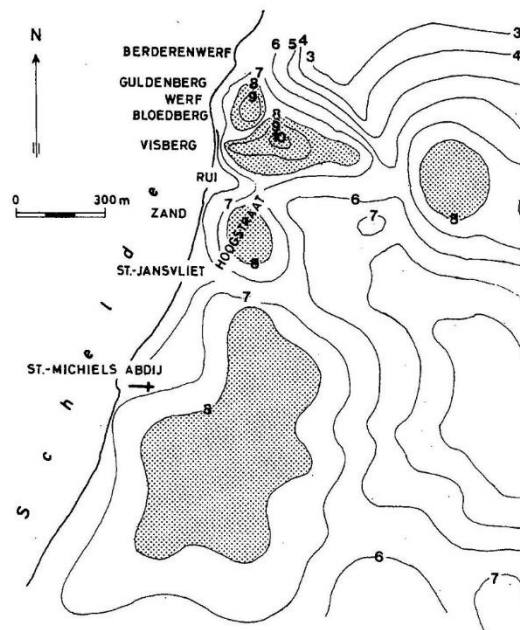
Latijnse naam 'mons aureus' komt reeds in 1270 voor, evenals in een originele akte van 1316: 'Aureo monte'. In de kopie ervan van 1317 wordt ze 'Guldenberch' genoemd.

Bij 'gulden' denkt men aan goud of geld. Kiliaen ziet er eerder een variant in van 'ghilde' (Latijn: meretrix) in de betekenis van 'hoer'. Feit is dat er hier reeds in 1378 sprake is van een stoof of badhuis, maar dat is haast synoniem voor ontuchthuis.

Door een stedelijke ordonnantie van 1403 worden de prostituees aanbevolen zich te concentreren: allereerst op de "Guldenenberch", of ook op de "Coudenberch". Het feit dat de 'lichtwiven' (= publieke vrouwen) van het Groendal in 1425 naar hier moeten verhuizen, wijst hier op een langer bestaande concentratie van prostitutie. Misschien is het dan ook geen toeval dat een van de 5 gangen in deze straat 'Stovengang' heet. Deze telde tien huisjes, maar die was ook gekend als de Drievuldigheidsgang. *What's in a name?*

Een familienaam die je met het toponiem in verband zou kunnen brengen, is Van Goubergen.

Zoals zo vele straten in de buurt werd de straat door rechtekking van de Scheldekaaien, in de jaren 1883-'84 gehalveerd. Een 25-tal huizen op de Guldenberg worden gesloopt. Resteren enkel een klompje straat: het 'Guldenbergstraatje'.

8. Sint-Pauluskerk met de Calvarieberg

Een van de meest bekende bergen van Antwerpen is wel de Calvarieberg van de Sint-Pauluskerk. Deze kunstmatige rotspartij is opgetrokken tegen de kapel die paalt aan de zuidbeuk. Dit meest opvallend onderdeel van de beeldentuin heeft er zijn naam aan geleend zodat men doorgaans van de 'Calvaretuin' spreekt, maar de Calvarieberg dient ook als *pars pro toto*.

De 'berg' is geenszins bedoeld als een historische reconstructie van de gelijknamige berg in Jeruzalem waar Christus werd terechtgesteld. Geheel bovenaan wordt de gestorven Christus beweend door zijn moeder en door zijn meest geliefde leerling Johannes. Onder het kruis het skelet van Adam, want volgens de joodse traditie was die begraven aan de voet van de Calvarieberg (letterlijk 'Schedelplaats', in het Hebreeuws 'Golgotha').

Een van de voornaamste vertegenwoordigers van het Oude Testament is Mozes die vol overtuiging de twee stenen tafelen met de Tien Geboden voorhoudt (op de muur rechts van de Calvarieberg). Zijn neerdaling van de berg Sinaï komt hier niet in beeld.

Het tweede Blijde Mysterie van de Rozenkrans is de Visitatie, oftewel het bezoek van Maria aan haar oudere nicht Elisabeth (Frans II Francken, deken van het Sint-Lucasgilde in 1616). Bijbelgetrouw (Lc. 1:39) illustreert de achtergrond de reis van Maria vanuit Nazareth "naar het bergland", op weg naar haar oudere en eveneens zwangere nicht Elisabeth. Het gefantaseerde gebergte heeft nog veel weg van een reuzenrotspartij met daar bovenop gebruikelijke miniatuurvestingen.

Al situeert de Hemelvaart van Christus zich – overigens zeer gepast – op de Tempelberg, toch is er op het gelijknamige werk (2de Glorievolle Mysterie van de Rozenkrans; toegeschreven aan Artus Wolffort, ca. 1617) geen reminiscentie naar die hoogte te bespeuren.

In de **Heilig Kruiskapel** sta je statie na statie stil bij de kruisweg van Jezus op weg naar en op de Calvarieberg. **9de statie**, "Jesus valt de derde // maal onder het kruis": In het landschap, met een torentje en een versterkt huis, hoedt een herder, steunend op de herdersstaf, een kleine kudde schapen.

Jezus sterft aan het kruis (altaarstuk, Alf. Van Beurden, 1888)

Omdat de eucharistieviering met het 'misoffer' uitdrukkelijk verwijst naar het liefde-offer van Jezus op het kruis, heeft men het thema van de Calvarie (de 12de statie) als altaarstuk hernomen. Omwille van de stilistische eenheid met de kruisweg heeft men geopteerd voor een houten beeldengroep (Alfons Van Beurden, 1888). Op de achtergrond staan versterkte huizen, met kasteelachtige torens.

9. Sint-Paulusstraat 18-20, Lourdesgrot

Zoals de calvaretuin aan de andere kant van de kerk in de 18de eeuw een *ersatz* bood voor de bedevaart naar Jezus' heilige plaatsen in Jeruzalem, zo vormt de Lourdesgrot in de tuin van de Sint-Paulusstraat een vervangstuk voor de bedevaart naar het populaire mariale heiligdom van Lourdes (Frankrijk). De grot in gewapend beton (H. De Wit, 1908) is een van de talloze 'grotteke's' in Vlaanderen die, zij het in kleiner formaat, getrouw dé grot Massabielle nabootsen waar Bernadette Soubirous in 1858 de verschijningen van Onze-Lieve-Vrouw beleefd heeft. De veertienjarige Bernadette zit geknield op de grond en kijkt op naar 'de Dame in het wit' in de nis boven de grot.

Getrouw aan de boodschap van de verschijning en aan het beeld in de grot te Lourdes, staat geheel in het aureool de tekst: 'Ik ben de Onbevleete Ontvangenis'. Beiden dragen de rozenkrans. Soms brandt iemand hier een kaarsje om heil te vinden, ongeacht al dan niet trouw kerkbezoek, ongeacht de ouderdom van het beroep uitgeoefend in het Schipperskwartier ...

10. Sint-Carolus Borromeuskerk

Oorspronkelijk stond de kerk iets hoger dan het plein. Maar omdat het plein ondertussen is opgehoogd en 4 treden van de toegang onder het plein verstopt zijn, voel je niet meer zo dat effect van 'wij *gaan op* naar het huis van God'.

11. Snijders en Rockoxhuis

Keizerstraat 10-12

Het huis van een geleerd en kunstzinnig echtpaar als burgemeester Nicolaas Rockox en Adriana Perez in de 17de eeuw heeft wel wat aan de wand hangen, o.m. landschappen. Weinig landschappen of er komen bergen bij te pas. Machtige hoogten die tot de verbeelding spreken vind je evengoed in religieuze taferelen, historiestukken, genretaferelen en portretten. Geleidelijk aan hebben de kunstenaars zich bekwaamd om die bergen in al hun grootsheid en in een juist perspectief weer te geven. Soms vormen ze enkel een decor, vaak op de achtergrond; soms geven ze de plaats aan van het verhaal. Som hebben ze ook een diepere verborgen betekenis.

Een selectie:

❖ BERGEN IN RELIGIEUZE TAFERELEN

➤ IN BIJBELSE TAFERELEN

- Joost II De Momper (1564-1634), *De reis van Tobias*
- Hans III Jordaens (1595-1643), *David ontmoet Abigail*
- Joachim Beuckelaer (1533-1573), *De Vlucht naar Egypte*
- Lucas van Uden (1595-1672), *Landschap met vlucht naar Egypte*, gemonogrammeerd 1654
- Lambert Lombard (1505-1566), *De vermenigvuldiging van de broden en de vissen*
- Cornelis Metsijs (1508-1550), *Calvarie*

➤ IN HET LEVEN VAN DE APOSTELEN EN HEILIGEN

- Gillis Claesz. d'Hondecoeter (1575-1638), *Doop van de Moorse kamerling*
- Joachim Patinir (1480/'90-1524), *Sint-Christoffel draagt het Jezuskind*

❖ BERGEN IN BURGERLIJKE TAFERELEN

- 110I Jan I Brueghel (1568-1625), *Reizigers onderweg*, gemonogrammeerd

12. Venusstraat – Een berg als geen ander: de Berg van Barmhartigheid

Het lenen van geld is van alle tijden geweest. Omdat leningen met de gebruikelijke hoge renten vaak mensen nog meer in de armoede duwt, vervaardigt de Kerk er in de middeleeuwen een verbod tegen uit. Als niet-christenen waren de Joden niet aan deze verordeningen onderworpen. Dit kerkelijk verbod weerhield evenmin de Lombaarden om als geldleners op te treden. Zij zijn reeds te Antwerpen in de 13de eeuw, later de Lombaardvest. De Lombaarden leenden geld op roerende en onroerende goederen, het waren woekeraars die overdreven intresten eisten.

De Lombaarden: hun woekerpraktijken leiden regelmatig tot ingrepen van overheidswege. In 1306 wordt er een plafond ingesteld. Na verloop van tijd ontstaat er een instelling die een gewenste oplossing brengt: de Berg van Barmhartigheid.

De Berg van Barmhartigheid is ontstaan als liefdadige instelling in Italië in de 15de eeuw, onder impuls van twee franciscaner monniken, voornamelijk met de bedoeling om geld te lenen aan minder begoeden tegen lage rente, waarbij voorwerpen in pand werden gegeven. Armen in geldnood wil men zo beschermen tegen de woekerinteressen die geldontleners vroegen bij de verpanding.

Het Latijnse woord 'mons' (meervoud 'montes'), vertaald als "berg" in het Nederlands, werd destijds ook gebruikt in de betekenis van "een grote hoeveelheid", "een grote hoop", en zo waren er ook *montes* voor graan, meel enz. De term betekende ook een grote hoeveelheid verzamelde fondsen. Toen liefdadigheidsinstellingen eigen "banken van lening" gingen oprichten werd ook de term 'montes' gebruikt, maar met de toevoeging piëtatis (barmhartigheid) duidde men aan dat men geen financiële winsten beoogde.

Het principe is dat men tegen afgifte van een waardevol voorwerp, een meestal kortlopende lening, tegen intrest, krijgt. In principe niet meer dan één jaar, zo niet vervalt het pand. De Berg wil geen winst maken, maar zeker ook geen verlies.

Het initiatief om die Bergen in de Zuidelijke Nederlanden op te richten komt in 1618 van de aartshertogen Albrecht en Isabella, op voorstel van hun adviseur, Wenceslas/Wenzel Coebergher, overigens een bijzonder veelzijdig man: schilder, architect, drooglegger van polders. In 1620 richt Coebergher een pandjeshuis aan de Venusstraat in de voormalige pakhuizen van de Engelse Natie.

De intresten die hier berekend werden, bedroegen gewoonlijk 12 %. De Berg ontleende zelf aan, ongeveer de helft, 6,25 % per annum: in die tijd presenteerde men dat tarief als "aan de penning 16", of 1/16de van 100. Dat er een nood was aan volkskrediet blijkt uit sommige historische bronnen die zeggen dat er in 1878 bijna ongeveer evenveel leningen waren (170.000) als Antwerpenaren (200.000).

Tegelijk moet er toch meer dan een beetje schaamte geweest zijn om zijn juwelen te verpanden. In de volksmond ging men lenen bij "ma tant", in het Frans merkwaardig genoeg "Mon Oncle" en in Nederland bij "Ome Jan". Dus toch bij familie?

Het financieel beheer van de Berg, of de terugbetalingscapaciteit van de ontleners, was blijkbaar niet rooskleurig, want in 1650 kende hij een financieel debacle.

In 1946 werd de Berg van Barmhartigheid in Antwerpen afgeschaft; de openbare "Bank van Lening" bestaat nog, maar alleen in Brussel. Na een grondige verbouwing vanaf 1946 werd het Antwerpse pand in 1956 in gebruik genomen als stadsarchief, tot aan de verhuis naar het Felixpakhuis in 2006.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Berg_van_barmhartigheid

13. Grote en Kleine Kauwenberg (aanvankelijk Koudenberg)

Vanaf de derde stadsvergroting, begin 14de eeuw, tot na de vierde uitbreiding, een eeuw later, was er hier zoals aan de Prinsesstraat en aan de Kleine Kauwenberg een omwalling bestaande uit een aarden wal en een ondiepe gracht: een “paddengracht”. Toch is het toponiem ‘**berg**’ hier niet van die stadswal afgeleid, maar heeft het betrekking op de afzink van het hoger gelegen Kipdorp naar het lager gelegen Klapdorp (nu Paardenmarkt).

De **naam** ‘Coudenberch’ vinden we voor het eerst in 1391, zonder dat erbij gespecificeerd wordt of het over de Prinsesstraat, de Grote of de Kleine Kauwenberg gaat. Vanaf de 16de eeuw slaat de benaming ‘Paddengracht’ uitsluitend op het gedeelte tussen Kipdorp en Prinsstraat terwijl met ‘Grote’, respectievelijk ‘Kleine Kauwenberg’ het noordelijke deel aangeduid wordt.

De **verklaring** van het eerste lid van de naam, blijft echter een vraagteken.

Indachtig het Engelse ‘Cow’ voor koe, denkt men al gauw aan ‘Koeienberg’, een synoniem voor ‘Kattenberg’. Voorzeker een aardige suggestie van niemand minder dan stadsarchivaris Floris Prims, maar wel geheel uit de lucht genomen.

In de volksetymologie dacht men al te snel aan de kleinste kraaiensoort ‘kauw’, wat het Frans Bewind inspireerde tot ‘Montagne des Corneilles’.

Een andere snelle lezing van de eenmalige vermelding ‘Gauwenberg’ legde - onterecht – een verband met de concentratie van rabauwen en *gauwdieven* die zich hier inderdaad gevestigd hadden; maar vermits de **naam** oorspronkelijk niet met een ‘w’ werd geschreven, maar met een ‘d’, moet de verleidelijke poging tot verklaring als ‘berg van gauwdieven’ afgewezen worden.

Door een stedelijke ordonnantie van 1403 worden de prostituees aanbevolen zich te concentreren, hetzij op de “Guldenenberch” of ook op de “Coudenberch”. Daarom dat men de vermelding van ‘Goudenberg’ rond 1600 wel eens wilde lezen als een tweede ‘Guldenberg’, in de betekenis van hoerenberg. Maar die ‘G’ is hoogst waarschijnlijk niet meer dan een simpele verschrijving van de ‘C’.

Al lopen we misschien warm van de vorige smeulige hypothesen, misschien ligt een ‘koele’ gedachte meer voor de hand en vinden we de verklaring eenvoudigweg in de koude Oosten- of Noord-Oostenwind, die, vooraleer wal en gracht aangelegd waren, vanuit het land kwam aangewaaid. In dat geval heeft ‘Kauw(en)’ te maken met de kwalificatie “koud” en mogen we in deze straatnaam een ondertoontje van onvervalst Antwerps dialect horen klinken: ‘Kauw’; zoals in “ik heb kaauw”.

Meerdere Brabantse steden kennen een Koudenberg, denk aan Sint-Jacob op den Koudenberg te Brussel, eveneens aan de koudere oostkant van de stad.

Er was alleen bebouwing aan de westzijde. Na voltooiing van de vestingwerken tussen Kipdorppoort en de Rode Poort (1410-1415) verdween de overbodig geworden omwalling aan de Kauwenberg en werd ook de oostzijde bebouwd.

De **Kleine Kauwenberg** wordt voor het eerst genoemd in 1561. Ca. 1580 vindt men er o.m. een **Arenberghgang**.

In de latere versie van het tendentieuze verhaal van de zeven heuvels van Antwerpen moest de Kauwenberg als vervanging dienen voor de eerste, maar volledig verdwenen berg: de Kattenberg.

Puur door gelijkenis roept de straatnaam de familienaam Van Cauwenbergh op. Zo denken we in Antwerpen bv. aan de beroemde stadsgids George van Cauwenbergh, met standbeeld op de Willem Ogierplaats (zie aldaar).

14. Lange Winkelstraat 5, protestantse kerk de 'Brabantse Olijfberg'

Alhoewel in 1585 aan de protestanten werd gevraagd zich tot het katholicisme te bekeren of de stad te verlaten, bleef er een kleine protestantse gemeente aanwezig, die werd gedoopt zolang zij zich niet openlijk manifesteerde. In het midden van de 17de eeuw noemde **deze Nederlandstalige schuilgemeente zich de "Brabantse Olijfberg"**. Dit is ook de naam die deze oude gotische kerk vandaag draagt.

Elk hoogaltaar is in die zin een berg voor de offertafel, dit in navolging van Jezus' liefdesoffer in de kruisdood op de Calvarieberg. De voornaamste voorafbeelding van Jezus' offer (in het Oude Testament) is het offer van Isaac op de berg Horeb (Gen. 22:1-19).

Oorspronkelijk werd deze eenvoudige kerk echter gebouwd als onderdeel van het project van de aartshertogen Albrecht en Isabella om een dam op te werpen tegen het protestantisme: daartoe moesten zoveel mogelijk kloosters worden gebouwd en religieuzen aangetrokken. In 1615 kwamen de aartshertogen persoonlijk naar Antwerpen om hier de eerste steen te leggen van deze kerk voor het contemplatieve klooster van de zusters Annonciaden. In 1781 besliste keizer Jozef II dat alle kloosters die geen maatschappelijk nut hadden, moesten worden gesloten en zo werden klooster en kerk militaire gebouwen. De kerk werd gebruikt als paardenstal en de kloosterrefter een bakkerij voor het leger. Door een brand in deze bakkerij werden de kloostergebouwen vernield, zodat enkel de kerk nog overblijft.

Vanaf 1815 was er in Antwerpen een groot aantal Nederlandse soldaten, waarvan het merendeel protestant was. Omdat koning Willem I publieke godsdienstvrijheid invoerde was er in het katholieke Antwerpen des te meer behoefte aan een protestants bedehuis. Aanvankelijk wilde de koning uitgerekend de barokke Sint-Caroluskerk aan de protestanten toewijzen, maar dat was buiten de waard gerekend. De parochianen protesteerden fel en gingen zelfs over tot aankoop van hun kerk. Toen viel de keuze op deze voormalige kloosterkerk en op die manier kon de naam "Brabantse Olijfberg" ook aan een bedehuis worden verbonden.

Vandaag wordt deze kerk eveneens gebruikt door de Duitstalige Lutherse gemeente in Antwerpen en sinds de jaren 2000 ook door Pakistaanse protestanten.

Anno 1826, een winderige nacht. Een voorbijganger neemt door het glasraam in de Protestantse kerk een verdacht bewegend schijnsel waar, ook al is de deur potdicht. De gealarmeerde buurtbewoners snellen toe en zijn ervan overtuigd dat het dwaallicht van een (aldaar begraven) overledene is die eertijds in het kerkje was begraven. De koster wordt uit zijn bed gehaald en al even bijgelovig opent hij bevend de kerkdeur. Daar stoot men al gauw op de nuchtere feiten. Het invallende maanlicht wordt weerkaatst door pas opgepoetst kerkgerei. Voorbijschuivende wolken en bewegende takken voor het kerkraam brengen de beweging teweeg in het kerkje. Meteen was de 'spokenjacht' over. Zo kent niet alleen Mechelen, maar ook Antwerpen een verhaal met maneschijn. Gelukkig is deze Antwerpse **manespokerij** niet zo bekend, wat ons een minder flatterende bijnaam bespaart.

15. Molenbergstraat, hoge molens vangen veel wind

Aanvankelijk was er een Molenbergstraatje (nu 'Korte Winkelstraat') uit de eerste helft van de 16de eeuw, dat uitgaaf op de stadswal. Noordelijk hiervan stond tot ca. 1865 een heuvel met een windmolen: de Molenberg. De kunstmatige heuvel was een aarden ophoging die ontstaan was bij het uitgraven van de vesten. Reeds in 1495 is er sprake van een "wyntmolen metten berge".

Bij de afbraak van de wallen wordt dit straatje verbreed en verlengd tot op de boulevard, maar krijgt voortaan de naam 'Korte Winkelstraat' om verwarring te vermijden met de nieuwe, huidige Molenbergstraat. In 1865 wordt deze op een gedeelte van de vroegere vestingwallen aangelegd als verlenging van de Tabaksvest (voorheen Sint-Jorisvest) en de Kipdorpest.

Meer windmolens ('windmolenparken' avant la lettre) vond je op Stuivenberg, evenals op het Kiel.

16. Rozenstraat

Ca. 1550 wordt deze straat geopend op het raamhof 'de witte roose'. Ook de naam Bergstraat of Bergstraatje komt regelmatig voor of – specifiek - 'Berchstraetken by de Osmerct'; dit om verwarring te vermijden met de Bergstraat bij de Vrijdagmarkt. Het reliëf daalde af van het Kipdorp naar de Paardenmarkt. Wellicht was het terrein tussen de Kattenstraat en de Ossenmarkt nog iets heuvelachtiger.

17. Sint-Jacobskerk

De Sint-Jozefs- en de Driekoningenkapel van de Houtzagers (noordbeuk). Het altaar wordt als offertafel (1606) geduid door het middenstuk van de **Predella**: *Christus aan het kruis* (Hendrik Van Balen), met een licht heuvelig landschap achter het kruis.

De Sint-Janskapel (zuidbeuk). Tegen de zuidelijke muur, middenstuk van het drieluk: *De Marteldood van Sint-Jacobus* (Maarten De Vos, ca. 1595). Sint-Jacobus zit in het midden geknield en de handen gevouwen, bijgestaan door zijn volgeling, Josias. Een menigte toeschouwers rondom. De beul heft het zwaard op om Jacobus te onthoofden. Op de achtergrond bevindt hij zich met Johannes en Petrus op de berg Thabor om de Gedaanteverwisseling van Jezus te aanschouwen.

De Verrijzeniskapel (kooromgang zuid). Op het vermeende werk van Van Dijck: *Christus aan het kruis*, ontwaart men op de achtergrond een zacht berglandschap.

De Heilig Sacramentskapel. Naast het Habsburgerraam de luiken van het altaarschilderij: *Het Laatste Avondmaal* (Cornelius van Dale, ca. 1590). *Mozes en Aäron*: de beide hoofdpersonages bevinden zich in een bergachtig landschap. Uit de hemel daalt het manna neer.

Abraham en Melchisedech: de beide hoofdpersonages bevinden zich in een berglandschap met een kasteel. Onderaan, achter hen, staat een leger.

Provisoir tegen een muur staat de *Rust tijdens de vlucht naar Egypte*, Ferdinand De Braekeleer (Antwerpen, 1792–1883). Maria met rood kleed en blauwe mantel, rust met het hoofd op een zak. Jozef zit naast haar met het Kindje op zijn schoot. Ze zitten vooraan in een grot, gezien vanuit de binnenkant, zodat een berglandschap zichtbaar is.

De Sint-Rochuspanelen (toegeschreven aan Hendrik Van Wueluwe, 1517)

De 12 panelen met het leven van Rochus van Montpellier (olieverf op panelen).

8ste paneel, *Sint-Rochus trekt naar het woud*. Rochus trekt op bedevaart naar Rome. Onderweg geraakt hij besmet met de pest. Op dit paneel schuilt hij even in het woud en bidt. Op de achtergrond wegeltjes in een heuvelslandschap, die naar de bossen leiden. Aan de linkerkant zitten rijke lieden te eten en de hond neemt een broodje weg om naar Rochus te brengen.

Paneel 9, *Rochus zegent in Piacenza de dieren*. Op het voorplan zit Rochus met reisstok in de hand. Hij spreekt tot de dieren terwijl enkele mensen tussen de bosjes luisteren. Op de achtergrond een berglandschap met huizen en kastelen.

Paneel 10, *Een engel kondigt de genezing van Rochus aan*: Rochus zit voor zijn hut terwijl de engel hem zijn genezing aankondigt. Op de achtergrond een berglandschap met kasteel.

Paneel 11, *Rochus wordt naar de gevangenis gebracht*: terwijl Rochus door twee landsknechten naar de gevangenis wordt gebracht, zien we in de verte uit de bergen een leger opdoemen.

18. Rubenshuis

In het Rubenshuis verwacht men allereerst het talent van de heer des huizes te bewonderen. Toch is het aantal werken van zijn hand hier beperkt. Rubens had zelf ook een uitgebreide kunstverzameling opgebouwd. Daar is al iets meer van ter plaatse. Verder heeft men de museumcollectie gestaag uitgebreid met meubels, huisgerei en kunstwerken uit de tijd van de Vlaamse grootmeester. Landschappen tref je er aan als apart genre, hetzij als decoratieve achtergrond bij portretten en historiestukken. En bergen maken nu eenmaal meer indruk dan lage landen.

Voor de evolutie van de landschapsschilderkunst en daarin het bergmotief, zie Museum Mayer van den Bergh. Zoals meer gespecialiseerde tijdgenoten die zich op landschappen toeleggen, brengt Rubens in zijn bucolische Brabantse landschappen de ideale, haast paradijselijke natuur in beeld, waarin mens en natuur in harmonie bestaan. Het baroklandschap weerspiegelt levenskracht maar ook emotionaliteit die tot uiting komt in de soms dreigende luchtpartijen en krachtige toetsen.

De Kunstkamer van Cornelis van der Geest (gesigneerd en gedateerd "G. v. Haecht"; Willem Van Haecht, 1628), overigens een Vlaams topstuk, is echter nog in restauratie, door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) in Brussel. Het einde van de restauratie is voorzien voor het voorjaar van 2021.

Een selectie:

❖ LANDSCHAPPEN IN RELIGIEUZE TAFERELEN

- P.P. Rubens (1577-1640), *Adam en Eva in het Paradijs*, vóór 1600
- Adam van Noort (1592-1641), *De Prediking van sint Jan de Doper in de woestijn*, 1601

❖ BERGEN IN MYTHOLOGISCHE TAFERELEN

- P.P. Rubens (1577-1640), Paul de Vos (?-1678) en Jan Wildens (1586-1653), *De jacht van Diana*
- Otto van Veen (1556-1629) toegeschreven, *De inname van Rome*
- Jan I Brueghel (1568-1625), *Allegorie van de Aarde, Allegorie van het vuur*
- Jan Brueghel (1568-1625) en Frans II Francken (1581-1642), *Perseus bevrijdt Andromeda*, ca.1599-1613
- Anoniem naar P.P. Rubens (1577- 1640) en Jan I Brueghel (1568-1625), *Amazonenslag*, 1600-1620

❖ LANDSCHAPPEN MET BERGEN

- Sebastiaen Vrancx (1573-1647), *Oponthoud van een konvooi*, ca. 1616-1618
- P.P. Rubens (1577-1640) en mogelijk Cornelis Saftleven (1607-1681), *Landschap met koeien*, 1630-1635
- Jan Wildens (1586-1683) en Frans Wouters (1612-1659), *Pastorale*, 1644-1652
- Lucas van Uden (1585-1672), *Landschap met koeien*, 1608–1672
- Lucas van Uden (1585-1672), *Landschap met regenboog*
- Jan Boeckhorst (1604-1668) en Frans Sniijders (1579-1657), *Boeren op weg naar de markt*, 1630-1640
- François Duquesnoy (1594-1643), *De Slaap van Silenus*, 1630-1643

❖ WINTERLANDSCHAPPEN

- Abel Grimmer (1570/'73-1610/'30), *Winter*, afkomstig van Museum Smidt-Van Gelder

19. Groendalstraat

Net buiten de tweede stadsvergroting, vlakbij de Lombardenvest en de Wiegstraat, liep hier van de hoger gelegen gasthuisbeemden een beek naar de lager gelegen Meir en die creëerde het zgn. Groene Dal. Bij de derde stadsuitbreiding (1291-1314) komt dit gebied binnen de bebouwde kom en ontstaat vermoedelijk ook deze straat. De schrijfwijze varieert: “tgroene dal” (1354), “den gruenendale” (1490), “Groendalstraetken” (1514).

Naar de straatnaam werden twee huizen genoemd: ‘Klein Groendal’ en ‘Groot Groendal’, op de hoek van de Groendalstraat en Grote Groendalstraat (huidige Wiegstraat).

De Bakkersgang staat in 1682 vermeld, en dit met 3 huisjes.

20. Bourschouwburg: bergen in toneeldecors ?

Toch een vraag waard, niet?

21. Arenbergstraat

De adellijke familie Van der Marcke d’Arenberg bezit in het weggedeelte tussen Lange Gasthuisstraat en Leopoldstraat, tot 1551 een stadspaleis, dat gekend was als ‘Arenberch’. Het adellijke geslacht Arenberg, uit de Eifel, had zeer veel eigendommen in de Nederlanden verworven. De nieuwe eigenaar, Joost van de Steene, ruilt gronden met Gilbert Van Schoonbeke, die er het jaar daarop een straat kan openen. Die wordt vernoemd naar het gesloopte huis ‘Arenberch’.

In 1280 sterft de familie uit. In 1299 huwt Mechtild von Arenberg (1286–1348) met graaf Engelbert II van der Marck: zij kregen alle bezittingen. Een van hun nazaten is Evrard de la Marck (Sedan 1472 – Luik 1538), prinsbisschop van Luik (1505-1538). Hij tracht als diplomaat de neutraliteit van Luik te bewaren in het conflict tussen Frankrijk en de Bourgondische Nederlanden (bouwde gordel rond stad).

Bijna tegelijkertijd wordt het weggedeelte Leopoldstraat-Oudevaartplaats geopend op de gasthuisbeemden, waarvan een groot deel door de stad werd afgekocht van het Sint-Elisabethgasthuis. Ter hoogte van het huidige nummer 22 koopt de beroemde kunstschilder Frans de Vriendt alias Floris in 1563 een stuk grond aan en laat er een stadspaleis bouwen door zijn broer en architect Cornelis Floris De Vriendt. Dit op aansporen van zijn vrouw Clara die naar men zegt een pronkzuchtige ijdeltuit was. Resultaat van dit alles was dat Frans Floris zich diep in de schulden moest steken. Daarbij raakte hij ook nog aan de drank en kreeg een naam als de grootste zuijschuit van Antwerpen. In 1570 sterft hij zonder dat het huis al afbetaald was. Gelukkig voor zijn vrouw vindt zij na een paar maanden al een nieuwe gegadigde (of nieuw slachtoffer) waarmee zij in het huwelijk treedt.

Als er een huis in deze straat opviel dan was het wel dit riante pand met zijn brede beschilderde gevel. Daarom dat dit gedeelte van de straat sinds de 16de eeuw ook wel eens ‘Florisstrate’ wordt genoemd. Ook het Nederlands Bewind houdt er aan deze straat zo te noemen (1826). Later krijgt dit deel van de straat zijn oude naam terug.

Nr. 28, Arenbergschouwburg

De straatnaam bepaalde – later - ook de naam van het theater dat er op het huidig nr. 28 gevestigd is. In 1852 vestigde de Cercle Artistique Littéraire et Scientifique zich in het pand, in 1964 herdoopt tot ‘Théâtre Arenberg Schouwburg’. Het Antwerpse publiek heeft hier jaren deugd beleefd aan de komedies van het Echt Antwaarps Teater (EAT), het toneelgezelschap dat in 1981 door Ruud De Ridder werd opgericht. Tot nu toe schreef hij zelf meer dan 100 stukken voor het EAT. Mede door de Corona-omstandigheden wordt in juni 2020 beslist om definitief te stoppen met het theater. Het hart van vele Antwerpenaren bloedt ...

Bergflora en -fauna in de stad

Komen we soms bergsoorten tegen uit de dieren- en plantenwereld die in onze lage landen, en nog meer in onze steden van glas, steen en beton een geschikte woonplaats gevonden hebben?

In de bergen is er leven op verschillende hoogten en onder heel variabele omstandigheden van temperatuur, neerslag en wind. Hierdoor zijn er veel biotopen ontstaan waaraan tal van dieren en planten zich hebben aangepast. Men klimt er langs bossen op de berghelling tot boven de boomgrens met de alpenweiden op rotsbodems over de rotsen naar de besneeuwde toppen.

In de dierentuin (Zoo Antwerpen) verblijven er enkele **bergbewonende zoogdieren**. Wie kent de bergzebra's en de bergbongo's van Afrika? Hartmanns bergzebra's grazen op steile en droge gebieden van Z.W. Angola en W. Namibië; de bergbongo's, zijn bladeters in bergbossen van de Keniaanse hooglanden.

En takins? Mishmitakins klimmen op de rotsen aangebracht op het hoogste punt in de tuin van de zoo waar ze zich best thuis voelen. Deze middelgrote dieren (tussen geit en gems), zijn behendige klimmers en zijn goed bestand tegen de koude van het Aziatisch gebergte (China-Myanmar). Al deze dieren vertegenwoordigen hun soortgenoten in het wild. (Foto: bergbongo en takin).

Er zijn ook dieren die alleen hun weg naar de stad vinden. Onze steden verschaffen hen een geschikt biotoop, namelijk in onze 'rotsen' van steen en beton.

Stadsduiven die we op straten en pleinen zien samentroepen zijn verre afstammelingen van de schuwe rotsduif, die zeldzaam is in zijn oorspronkelijk biotoop van rotsrichels en bergkloven! De duiven zijn waarschijnlijk afkomstig uit het Middellandse zeegebied en lang geleden werden zij door de mensen gedomesticeerd. Ze worden zo talrijk in steden waar ze veel voedsel vinden dat ze zorgen voor overlast. Daarom worden ze door de stadsdiensten weggevangen of gelokt naar duiventillen om hun aantallen te beheersen.

Gierzwaluwen komen vanaf april tot midden augustus overgevlogen uit hun Afrikaanse 'winterkwartieren' en vinden het hier in de steden helemaal naar hun zin: insecten genoeg en talrijke nestplaatsen onder dakpannen en in muurgaten, althans tot enkele jaren terug. Met moderne, goed geïsoleerde gebouwen zijn er minder nestplaatsen mogelijk voor die acrobatische vogels. Daarom worden er op vele plaatsen speciaal ontworpen nestkasjes opgehangen. Zo kunnen zij zich hier toch een tijdje handhaven om zich voort te planten terwijl ze ons verlossen van een massa insecten die ze vangen in volle vlucht.

Wat de **planten** betreft is het eveneens een 'dubbel' verhaal. Afkomstig uit de bergen werden ze hier aangeplant, of vonden ze eerder toevallig in onze steden een geschikte biotoop? De botanische tuin (Leopoldstraat) heeft een rijke verzameling planten, geordend volgens de plantenfamilies, maar niet volgens herkomst of biotoop. Dat wordt dus een hele zoektocht! Waarschijnlijk is er geen edelweiss noch de blauwe gentiaan uit de Alpen te vinden, maar verwanten. Het is zeker de moeite waard om er eens rond te struinen in deze groene oase.

De stad is trouwens rijk aan biotopen. Waar veel steen, beton en asfalt is ontstaan hogere temperaturen en meer droogte. Dit vormt dan een geschikt microklimaat voor taaie planten. Meer beschutte plekken, vochtige muren, lage en hogere beplanting en arme bodems trekken andere soorten aan die men hier niet zou verwachten.

Meer dan één boomsoort uit de bergen kreeg in tuinen en parken, straten en pleinen een plaats als sierboom. Een **bergiep** (= ruwe iep) is eerder zelden te zien op een plein (vb. wel aan de Oever) want door de iepziekte stierven veel iepen. Hij groeit in een groot deel van Europa, West-Azië en de Kaukasus op meer dan 1000 meter hoogte in de bergen. Het is een grote boom met een donker ruw blad met scheve voet, die bloeit vóór het blad uitkomt (februari-maart) en even later gul zijn zaden uitstrooit. Deze gelijken op munten, (iepencenten in de Nederlandse volksmond)!

De Ginkgo biloba of **Japane notenboom**, leefde oorspronkelijk in het berglandschap van China en werd bij tempels aangeplant. Hij is pas in de 18de eeuw naar Europa overgebracht. De boom verdraagt goed de warmte en de luchtvervuiling. Alles is er speciaal aan: zijn waaivormig blad, zijn mooie gele verkleuring in de herfst, de stinkende zaden van de zelden aangeplante vrouwelijke bomen en zijn afstamming van een oeroude familie waarvan men dacht dat ze uitgestorven was. Als sierboom is hij in stadsparken te vinden en thans ook als straatboom. Er staat een oude boom in de kruidtuin naast een stuk fossiele stam.

Op kale, droge, goed waterdoorlaatbare gronden met stenen en keien kunnen **rotsplanten** gedijen zoals oorspronkelijke soorten in het gebergte tussen de rotsen. Ze hebben meestal een gedrongen vorm. Hierbij horen **sedumsoorten** (zoals witte sedum) die nu vrij populair zijn bij de aanleg van groendaken. Deze plantjes kunnen veel vocht in hun bladeren opslaan en overleven zo perioden van droogte. **Huislook** of Sempervivum dat men sinds lang op daken liet groeien als beschermer tegen donder en bliksem worden ook op groendaken gelegd.

Goede waarnemers ontwaren nog andere plantjes die ontspringen op een vochtige en zonnige plek, zoals het **muurleeuwenbekje**. Het zaadje vindt hier goede bodem op een oude muur of in een keldergat. Het bloeit lang (april-oktober) en verspreidt verder de nieuwe zaadjes in steenspleetjes net zoals het in het noorden en midden van Italië en westelijk Joegoslavië doet in rotsachtige gebieden. Dat plantje is nu heel goed ingeburgerd in vele delen van Europa. Op oude muren vertoeft het soms in het gezelschap van de **gele helmblom**, afkomstig van de zuidelijke Alpen en de Jurastreek.

In beschaduwde keldergaten en op vochtige oude muren groeien soms **varens**: tongvaren, muurvaren en steenbreekvaren groeien net zoals op beschaduwde rotshellingen. (Foto steenbreekvaren)

Planten van alpenweiden die op korte tijd groeien, bloeien en zaad vormen en een ondergrondse voedselreserve aanmaken, kunnen een lange, koude winter met vorst verdragen. Ooit werden ze naar onze streken ingevoerd. Van deze bolgewassen uit de bergen werden er enkele soorten verder veredeld om als sierplanten voor tuin en plantenbakken. Daarbij horen enkele voorjaarsbloeiers zoals de krokus en de tulp.

De **bonte krokus** is een bolgewas die in februari al kan bloeien. De wilde plant komt voor in de gebergten van Midden- en Zuid-Europa. Eens aangeplant kunnen ze verwilderen, maar er zijn veel soorten krokussen en variëteiten bekend.

Tulpen zijn bergplanten! De oorspronkelijke botanische tulp is afkomstig van de bergflanken van de Himalaya. Als de sneeuw net weg is verschijnen de planten die op 3 maanden groeien en bloeien vooraleer bovengronds af te sterven. De felle kleur van de bloemen trekt van ver insecten aan. In de bollen in de grond verzamelt zich het reservevoedsel. Zo'n 450 jaar geleden (1562) kwamen de eerste tulpenbollen uit Turkije aan in de **Antwerpse** haven. De tulpen werden ontdekt in de bergen van Kazachstan. In de 16de eeuw werden de tulpen in de tuinen van Constantinopel aangeplant. Tijdens hun bloei hield men grote feesten. De sultan zou een tulp als symbool van macht en rijkdom op zijn tulband dragen, vanwaar de naam van de bloem is afgeleid (tulipan). Als relatiegeschenk kwam de tulp zo in handen van Clusius (Charles de l'Ecluse, arts en botanicus, °Arras 1526 - † Leiden 1609) die de eerste tulp aan zijn studenten beschreef in Leiden, in 1593. Zo begon het succesverhaal van de tulp in Nederland.

De eerste tulpen hadden gevlamde bloemen zoals op stillevens van de 17de eeuw.

Het borstbeeld van Clusius staat op de gevel van de grote orangerie in de botanische tuin, tussen Linnaeus, de Jussieu en de l'Ecluse, de Lobel, van Sterbeek, Dodoens en Dumortier, allen plantkundigen.

23. Museum Maagdenhuis

Wie vindt er hier een berg op een of ander schilderij, met bijzondere effecten voor de compositie, voor het verhaal of voor de stemming van de personages?

24. Museum Mayer van den Bergh

Weinig landschappen of er komen bergen bij te pas. Machtige hoogten die tot de verbeelding spreken vind je evengoed in religieuze taferelen, historiestukken, genretaferelen en portretten. Geleidelijk aan hebben de kunstenaars zich bekwaamd om die bergen in al hun grootsheid en in een juist perspectief weer te geven. Soms vormen ze enkel een decor, vaak op de achtergrond; soms geven ze de plaats aan van het verhaal. Som hebben ze ook een diepere verborgen betekenis.

Een selectie:

❖ BERGEN IN BIJBELSE TAFERELEN

- Peter Paul Rubens (1577- 1640) (naar), *Job op de mestvaalt*, ca. 1650
- P. Brueghel II (1564- 1638), *De Volkstelling te Bethlehem*, 1600- 1619
- Adriaan Isenbrant (+ 1521), *De Geboorte van Jezus*, 1525- 1549
- Anoniem, *De Geboorte van Jezus*, ca. 1380
- Anoniem, *De Verkondiging aan de herders*, 1500- 1525
- Anoniem, *De Ontmoeting van de Drie Wijzen*, 1500- 1525
- Meester van Hoogstraten, *De Aanbidding der Wijzen*, ca. 1520
- Meester van Zuidelijk Westvlaanderen, *De Aanbidding der Wijzen*, ca. 1515- 1530
- Jan I Brueghel (1568- 1625), *De Aanbidding van de Wijzen*, ca. 1600- 1605
- Pieter II Brueghel (1564- 1638), *Winterlandschap met vogelknip en met de Vlucht naar Egypte*, 1622
- Matthijs Cock, *Landschap met de Rust op de Vlucht naar Egypte*, ca. 1540- 1545
- Meester van Frankfurt (ca. °1460), *Maria Lactans met peer*, 1500- 1524
- Raffael (1483- 1520) (naar), *Sint Anna-ten-Drieën*, 1500- 1599
- Frans I Pourbus (1545- 1581?) (toeschrijving), *Parabel van de Verloren Zoon*, 1500- 1599
- Meester van de Akense Kastdeuren (laatste kwart 15de eeuw), *Calvarie*, 1475- 1499
- Quinten I Massijs (ca.1465/66 -1530), *Calvarie met stichterspaar*, 1500- 1520.
- Bernard van Orley (1488- 1541) (school van), *De Kruisafneming*, 1525- 1549
- Herrie Met de Bles, *Landschap met Christus en de Emmaüsgangers*, 1500- 1549

❖ BERGEN IN HEILIGENLEVEN

- Pieter Huys (ca. 1519- 1581), *De verzoeking van Sint Antonius Abt*, 1577
- Anoniem, *Fantastisch rotslandschap met de verzoeking Sint Antonius abt*, ca. 1600.
- David II Teniers (1610- 1690), *De Verzoeking van Sint Antonius abt*, 1640- 1659
- Jan Mostaert (1472-1555/56), *Heuvelachtig rivierlandschap met Sint-Christoffel*, 1500- 1599
- Meester van de Heiligenfiguren, *Drieluik van Sint-Christoffel*, ca. 1510- 1520
- Anoniem, *De Marteldood van Sint Erasmus*, ca. 1500
- Ambrosius Benson (ca. 1495- 1550), *Sint Hiëronimus, boete doende*, 1500- 1549
- Joachim Patinier (school van), *Sint Hieronymus in het landschap*, 1525- 1549
- Joachim Patinier (ca. 1480- 1524) (atelier van), *Sint Hieronymus in rotslandschap*, 1500- 1524
- Ambrosius Benson (ca. 1495- 1550), *Slag bij Clavijo*, 1525- 1549

Meer weten over Museum Mayer van den Bergh: <https://www.museummayervandenbergh.be/nl>

25. Sint-Andrieskerk

Het **marmere Heilig Kruisaltaar** is een buitengewoon voorbeeld van hoogbarok. Daarop prijkt een **Calvarie** (Frans I Francken, 1603). De Calvarieberg zelf kan je moeilijk als 'berg' lezen, maar door het doorkijkperspectief links, naar de verte waar een andere berg opduikt met een terechtstellingskruis, vermoed je het wel.

Ook bij de 13de statie van de kruisweg, het schilderij **De Bewening** (Karel Verlat, 1850), wordt de berg van Calvarie gesuggereerd. Het tafereel speelt zich geheel op de voorgrond af en in de verte zie je nauwelijks iets van het landschap. Hierdoor komt dit tafereel des te meer geïsoleerd te staan tegenover de wereld, wat het persoonlijk lijden van de wanhopige, radeloze moeder des te meer in de verf zet. Dit schilderij werd opgemerkt door Vincent Van Gogh bij zijn bezoek in 1886.

26. Steenbergstraat

Deze naam is waarschijnlijk zonder verband met de natuurlijke ligging.

Van bij de opening van de straat in 1527 heet ze de Steenberchsche strate, soms ook Steenlandsestraat, maar vanaf 1564 is het definitief 'Steenbergstraat'. De naam is afkomstig van het 'Huis Steenbergen' aan de noordelijke hoek van de Steenbergstraat en de Boeksteeg. Men vermoedt dat de naam verband houdt met een grondeigenaar wiens oorsprong allicht teruggaat op de gemeente Steenbergen, ten noorden van Breda.

27. Lange Ridderstraat

Nabij de Vliersteeg ('Kakhoek') lag o.m. de Leeuwenbergsgang. De betekenis hiervan konden we tot nu toe niet achterhalen.

28. Museum Plantin-Moretus: Een Spaanse 'Vandenberg' bezorgt Plantin roem en werk

In 1549 komt Christopher Plantijn toe in Antwerpen en vestigt zich als boekbinder in de naburige Lombardenstraat. Drie jaar later verhuist hij naar de Twaalfmaandenstraat waar hij zijn eerste drukpers installeert. Even na zijn verhuis in 1557 naar de Kammenstraat (hoek met Gierstraat langs Westkant) verandert hij de naam in "Gulden Passer". In deze nieuwe verkaveling van de Vrijdagse Markt vestigt Christopher Plantijn zijn drukkersatelier (huizen de Kleine en de Grote Valk). Het embleem De Gulden Passer wordt naar dit huizencomplex overgebracht. Hier wordt Plantijns beroemde werk, de *Biblia Polyglotta* gedrukt in vijf talen. De wetenschappelijk toezichter van dit immense vertaalproject is de Spaanse theoloog, Benito Arias Montano, alias Montanus ('van den Berg'), afkomstig van Cantabrië, het bergachtige Noorden van Spanje. De roem en het succes van deze onderneming zal Plantin geen windeieren leggen. Hij verkrijgt de titel van 'koninklijk aartsdrukker' en het monopolie van liturgische boeken in het Spaanse wereldrijk.

In 1576 vestigt Christopher Plantijn zich in een pand met hoofdingang langs de Hoogstraat en achteruitgang op de Vrijdagmarkt. Vandaar uit breidt de drukkerij zich verder uit.

29. Bergstraat

Onder impuls van Gilbert Van Schoonbeke verhuisden rond 1547 heel wat brouwerijen die aan de Kammenstraat gevestigd waren naar de Nieuwstad. Op de gronden van waar voorheen de brouwerij “De Witte Valck” zich bevond opent hij het jaar daarop een nieuwe verkaveling met als straten Bergstraat en Valkstraat (nu Gierstraat genaamd). De Bergstraat dient als één van de toegangswegen van de nieuwe Vrijdagmarkt. De naam is afgeleid van het erf ‘Calvarieberg’ (‘Berg van Calvarien’), waar deze straat op geopend is.

Alle huizen werden in een bouwcampagne opgetrokken. Zoals bij dergelijke bouwprojecten meermaals het geval is, zoekt men dan een gemeenschappelijk motief voor hun benamingen. Hier krijgen alle de naam van een berg. Aan de noordzijde: Venusberg, Maagdenberg, Rattenberg, Rousselberg, Alvenberg; aan de zuidzijde: Molenberg, Hondenberg, Lammerenberg, Keienberg, Kattenberg, Blijenberg, Geitenberg, Olivetenberg of Berg van Oliveten, Leeuwenberg en Berg van Thabor.

30. Hoogstraat

Vermeld in 1232 als ‘alta platea’, in 1391 als ‘Hoochstrate’. Ze ontleent haar naam aan haar hogere ligging. Aan de westzijde begrenste ze de toen nog uitgestrekte zandplaat, die bekend stond als “het Zand”.

Aan de zuidzijde was de Hoogstraat begrensd door de Sint-Janspoort en de Sint-Jansbrug (cfr. de Sint-Jansvliet); aan de noordzijde door de IJzerenbrug van de Suikerrui.

Haarstraat (aanvankelijk ook Kleine Hoogstraat).

Reeds genoemd in oorkonde van de naburige Sint-Salvatorabdij. Vermoedelijk werd deze doodlopende straat vóór 1551 gezien als een soort naamloze gang bij de Hoogstraat.

31. Onze-Lieve-Vrouwkathedraal

Een **kathedraal** is een kerk met een bijzondere stoel: de **kathedr**. Dit is de zetel van een **bisschop**, die de katholieke kerkgemeenschap leidt. Antwerpen heeft veel bisschoppen gehad. Een van de laatste had een achternaam met ‘berg’. Paul Van den Berghe (1980–2008).

In de kerkmeesterskamer hangt een schouwstuk van de befaamde 17de-eeuwse landschapsschilder Joos de Momper, bekend voor de kleurenperspectieven, vooral toegepast in de weergave van bergmassieven zoals hier bij *De rust tijdens de Vlucht naar Egypte*.